

Albert Camus

Sizifo mitas

baltos lankos

Albert Camus

Sizifo mitas

Esė apie absurdą

Iš prancūzų kalbos vertė
Violeta Tauragienė

baltos lankos

Absurdas ir savižudybė

Yra tik viena tikrai rimta filosofinė problema – savižudybė. Nuspręsti, ar gyvenimas vertas, kad jį gyventum, ar ne, – reiškia atsakyti į pagrindinį filosofijos klausimą. Visa kita – ar pasaulis trimatis, ar esama devynių ar dvylikos proto kategorijų – ne tokie svarbūs dalykai. Tai jau žaidimai. Pirmiausia reikia duoti atsakymą. Ir jeigu tiesa, kad filosofas, kaip manė Nietzsche'ė³, norėdamas pelnyti pagarbą, privalo rodyti pavyzdį, tuomet suvoki, koks svarbus yra tasai atsakymas, nes po jo eina lemiamas veiksmas. Tai akivaizdūs, širdimi pajuntami dalykai, tačiau reikia juos nuodugniau panagrinėti, kad taptų aiškūs protui.

Paklausęs savęs, iš ko turėčiau spręsti, kad šitas klausimas skubesis už aną, atsakau – iš veiksmų,

kuriems jis skatina. Dar nesu matęs, kad kas mirtų už ontologinį argumentą. Galilei'us, laikęsis svarbios mokslo tiesos, lengviausiai jos išsižadėjo, vos tik ji sukėlė pavojų jo gyvybei.⁴ Tam tikra prasme jis gerai padarė. Toji tiesa nebuvo verta laužo. Kuri iš jų, Žemė ar Saulė, sukasi viena apie kitą, visiškai nesvarbu. Atvirai kalbant, tai nereikšmingas klausimas. Užtat matau, kaip daugelis žmonių miršta, nes mano, jog gyvenimas nevertas to, kad jį gyventum. Matau ir tokių, kurie, kad ir kaip tai būtų paradoksalu, miršta už idėjas ar iliuzijas, suteikusias pagrindą jų gyvenimui (tai, kas vadinama gyvenimo pagrindu, kartu yra ir kuo puikiausias pagrindas mirti). Taigi manau, kad skubiausias yra gyvenimo prasmės klausimas. Kaip į jį atsakyti? Visoms esminėms problemoms išspręsti (turiu galvoje tas, kurios gali pastūmėti į mirtį, arba tas, kurios dešimteriojai padidina gyvenimo geismą) esama, matyt, tik dviejų mąstymo būdų – La Palisse'o⁵ ir Don Kichoto. Tik akivaizdžių tiesų ir jų jausmingo suvokimo pusiausvyra leidžia mums patirti sykiu ir jausmą, ir aiškumą. Tokiuose kukliuose ir sykiu kupinuose patetikose dalykuose mokslinė klasikinė dialektika privalo užleisti vietą (tas pajuntama savai) paprastesnei proto nuostatai, kurią diktuoja sveika nuovoka ir palankumas.

Savižudybė visuomet buvo traktuojama tik kaip socialinis reiškinys. Čia, priešingai, pirmiausia bus kalbama apie ryšį tarp individo mąstysenos ir savižudybės. Toks poelgis bręsta širdyje tylomis, kaip

ir reikšmingas kūrinys. Pats žmogus nieko apie tai nežino. Tik vieną vakarą nutaiko į save pistoletą arba neria į vandenį. Kartą man pasakojo apie tokį nusizudžiusį namų valdytoją, kad prieš penkerius metus jis neteko dukters, labai po to pasikeitė, ir kad ta istorija „jį pakirto“. Tiksliau ir nepasakysi. Pradėti mąstyti – tai pradėti save kirsti. Visuomenė iš pradžių čia neką tepastebi. Kirminas lindi žmogaus širdyje. Ten ir reikia jo ieškoti. Reikia pasekti ir suprasti tą pražūtingą žaidimą, kuris verčia bėgti nuo aiškumo egzistencijos akivaizdoje į šviesos užribius.

Savižudybė turi nemaža priežasčių, ir pačios regimiaušios dažniausiai pasirodo buvusios ne pačios veiksmingiaušios. Retai žudomasi (hipotezė vis dėlto galima) viską gerai apsvarsčius. Krizės atomazgos beveik neįmanoma susekti. Laikraščiai dažnai kalba apie „intymias širdgėlas“ ar „nepagydomą ligą“. Tai priimtini aiškinimai. Tačiau reikėtų sužinoti, ar nusivylusiojo draugas tą dieną nekalbėjo su juo atsainiai. Tuomet jis yra kaltininkas. Nes to pakanka, kad visos nuoskaudos, visas nuobodulys, lig tol tarsi tvyrojė ore, jį užgriūtų.*

Nors tiksliai nustatyti momentą, kada protas susilažino iš mirties, ir apibrėžti subtilų jo manevrą sunku, padaryti išvadas iš paties poelgio kur kas

* Ta proga norėčiau atkreipti dėmesį į santykinę šios esė pobūdį. Savižudybės priežastis gali būti ir kur kas didesnės pagarbos verti sumetimai: pavyzdžiui, vadinamosios protesto savižudybės per kinų revoliuciją. (Žvaigždute žymimos aut. past.)

lengviau. Nusižudyti, panašiai kaip melodramoje, tam tikra prasme reiškia prisipažinti. Prisipažinti, kad gyvenimas tave pranoko arba kad jo nesupranti. Bet nenuklyskim pernelyg toli į šitas analogijas ir sugrįžkim prie įprastinių žodžių. Tai reiškia prisipažinti, kad gyvenimas „nevertas to vargo“. Savaiame suprantama, gyventi niekada nėra lengva. Tolydžio elgiamasi taip, kaip reikia, kad egzistotum, dėl daugelio priežasčių, ir pirmoji jų – įprotis. Savanoriška mirtis leidžia manyti, jog pripažįstama, tegu ir instinktyviai, kad tasai įprotis juokingai menkas, kad jokios gilios prasmės gyventi nėra, kad tas kasdienis blaškymasis yra beprotiškas ir kad kančia yra bergždžia.

Koks gi yra tas neišmatuojamas jausmas, atimantis iš proto gyvybei reikalingą miegą? Pasaulis, kurį galima paaiškinti, tegu ir netikusiais argumentais, yra mums įprastas pasaulis. Ir priešingai, pasaulyje, kuriame ūmai išsisklaido iliuzijos ir šviesos blyksniai, žmogus pasijunta svetimas. Toji tremtis – be prieglobsčio, nes joje nėra prarastos tėvynės prisiminimų ar pažadėtosios žemės vilties. Kaip tik ši nedarna tarp žmogaus ir jo gyvenimo, tarp aktoriaus ir jį supančių dekoracijų ir yra absurdo jausmas. Kadangi visi sveiki žmonės kada nors yra galvoję apie savižudybę, galima be tolesnių aiškinimų pripažinti, jog tarp to jausmo ir nebūties siekimo yra tiesioginis ryšys.

Šios esė tema kaip tik ir yra ryšys tarp absurdo ir savižudybės, nustatymas ribos, ties kuria savižudybė tampa išėjimu iš absurdo. Galima vadovautis

principu, jog negudraujančio žmogaus veiksmus lemia tai, ką jis mano esant teisinga. Tad tikėjimas egzistencijos absurdiškumu turi diktuoti jo poelgius. Teisėtas smalsumas verčia save paklausti, aiškiai ir be dirbtinės patetikos, ar, padarius tokio pobūdžio išvadą, reikia kuo greičiausiai vaduotis iš tokio nesuprantamo būvio. Žinoma, čia kalbu apie žmones, linkusius su savimi susitarti.

Aiškiai suformuluota, ši problema gali pasirodyti paprasta ir sykiu neišsprendžiama. Tačiau klaidingai manoma, kad į paprastus klausimus galima paprastai atsakyti ir kad akivaizdūs dalykai suponuoja akivaizdžius dalykus. Sukeitus problemos narius vietomis, nepriklausomai nuo to, ar žudomasi, ar nesižudoma, *a priori* aišku, jog yra tik du filosofiniai sprendimai – „taip“ arba „ne“. Tai būtų pernelyg puiku. Tačiau reikia atsižvelgti ir į tuos žmones, kurie, nedarydami išvadų, nuolat klausia. Čia aš kalbu beveik be ironijos: tokių dauguma. Aš taip pat matau, jog tie, kurie atsako „ne“, elgiasi taip, tarytum manytų atvirkščiai. Taigi jeigu sutikčiau su Nietzsche'ės kriterijumi⁶, galėčiau pasakyti, kad jie ir vienu, ir kitu atveju mano „taip“. Ir priešingai, dažnai atsitinka, jog tie, kurie nusižudo, buvo įsitikinę gyvenimo prasingumu. Tokių prieštaravimų esti nuolatos. Galima net teigti, jog jie niekur nebuvo tokie ryškūs, kaip čia, kur logika atrodo itin pageidautina. Dažnai lyginamos filosofinės teorijos ir elgsena tų, kurie jas išpažįsta. Bet reikia sutikti, jog iš mąstytojų, neigiančių gyvenimo prasmę, nė vienas nepasinaudojo savo logika

taip, kad to gyvenimo išsižadėtų, išskyrus Kirilovą, kuris priklauso literatūrai, legendinį Peregriną*, ir Jules'ą Lequierą, kurio mirtis hipotetiška.⁷ Dažnai juoko dėlei minimas Schopenhaueris⁸, liaupsinęs savižudybę prie valgiais apkrauto stalo. Čia nėra ko šaipytis. Ne taip jau svarbu, kad čia į tragiškus dalykus žiūrima nerimtai, tik toks požiūris galiausiai pasmerkia patį žmogų.

Ar esant tokiems prieštaravimams ir neaiškumams reikia manyti, jog nėra jokio ryšio tarp pažiūros į gyvenimą ir to veiksmo, kurį žmogus atlieka, kad iš jo pasitrauktų? Žiūrėkim į tai blaiviai. Žmogaus prieraišume prie gyvenimo esama kažko stipresnio už visus pasaulio vargus. Kūnas sprendžia ne blogiau už protą ir atsitraukia nuo nebūties. Gyventi įprantame dar prieš įprasdami mąstyti. Bėgsme, kuris su kiekviena diena vis labiau artina mus prie mirties, kūnas nenumaldomai pralenkia protą. Pagaliau šito prieštaravimo esmę sudaro tai, ką pavadinčiau mėginimu išsisukti, nes jis yra sykiu daugiau ir mažiau nei paskališkoji pramoga⁹. Pražūtingas mėginimas išsisukti – trečioji šios esė tema – tai viltis. Viltis kito gyvenimo, kurį reikia „užsitarnauti“, arba vingrybės tų, kurie gyvena ne dėl paties gyvenimo, o dėl kažkokios didžios idėjos, jį pranokstančios, sutaurinančios, suteikiančios jam prasmę ir galiausiai jį išduodančios.

* Esu girdėjęs apie Peregrino varžovą, vieną pokario rašytoją, kuris, parašęs savo pirmąją knygą, nusižudė, tuo norėdamas atkreipti dėmesį į savo kūrinį. Knyga iš tikrųjų buvo susidomėta, tačiau įvertinta ji buvo prastai.

Taigi viskas čia padeda maišyti kortas. Ne vel tui lig šiol buvo žaidžiama žodžiais ir apsimetama tikint, jog gyvenimo prasmės neigimas neišvengiamai verčia pareikšti: gyvenimas nevertas, kad jį gyventum. Iš teisybės neprivalu matuoti tuodu dalykus vienu priverstiniu matu. Reikia tik nesileisti paklaidinamam painiavos, prieštaravimų ir nuoseklumų, kurie čia buvo nurodyti. Reikia viską atidėti į šalį ir eiti tiesiai prie tikrosios problemos. Žudomasi todėl, jog gyvenimas nevertas, kad jį gyventum – tai žinoma tiesa, tačiau bergždžia, nes ji yra truzimas. Bet ar šitas egzistencijos paniekinimas, šitas jos paneigimas, kyla iš to, kad ji neturi prasmės? Ar jos absurdiškumas verčia bėgti nuo jos pasitelkus viltį arba savižudybę – štai ką reikia išaiškinti, patyrinti, atmetant visa kita. Ar absurdas lemia mirtį – šią problemą privalu iškelti į pirmą vietą, nepaisant mąstymo būdų ir nešališko proto žaismo. Niuanams, prieštaravimams, psichologijai, kuriais „objektyvusis“ protas sumaniai papildo visas problemas, šitame tyrinėjime ir aistringame ieškojime vietos nebus. Čia tenka pasitelkti tik neteisingą, t. y. logišką, mintį. Tatai nėra lengva. Visuomet lengva būti logiškam. Ir beveik neįmanoma būti logiškam iki galo. Žmonės, žūvantys nuo savo rankos, eina savo jausmo nuolydžiu iki pat galo. Tad samprotavimai apie savižudybę duoda man progą iškelti vienintelę mane dominančią problemą: ar mirtis yra logiška išeitis? Sužinoti šitai galiu tik rutuliodamas protavimą, kurio kilmę čia nurodau, nepasiduodamas nežabotoms aistroms,

vadovaudamasis tik akivaizdžiais dalykais. Būtent tai aš ir vadinu absurdo protavimu. Daugelis jau buvo pradėję eiti tuo keliu. Tik dar nežinau, ar iš jo neišsuko.

Kai Karlas Jaspersas¹⁰, suvokęs, jog pasaulio negalima sumodeliuoti kaip darnios vienovės, sušunka: „Šis apribojimas sugrąžina mane prie manęs paties, t. y. ten, kur aš jau nebesislepiu už objektyvaus požiūrio, kuriam tik atstovauju, ten, kur nei aš pats, nei kito žmogaus egzistencija nebegali tapti man objektu“, jis paskui daugelį kitų mąstytojų primena tas bevandenės dykumas, kuriose mintis pasiekia savo ribas. Paskui daugelį kitų, žinoma, tačiau taip skubėjusių iš ten ištrūkti! Tą paskutinį posūkį, kur mintis svyruoja, priėjo daugelis mąstytojų, net pačių nuolankiausių. Čia jie išsižadėjo to, kas jiems buvo brangiausia, – savo gyvenimo. Kiti, proto kunigaikščiai, taip pat išsižadėjo, tik griebėsi kitko: gryniausiu maištu ėmė žudyti savo mintį. Bet tikros pastangos – tai priešinga pozicija: kiek tik įmanoma jos laikytis ir iš arti tirti savotišką tų tolimų kraštų augaliją. Atkaklumas ir įžvalgumas – privilegijuoti žiūrovai nežmoniško vaidinimo, kur replikomis svaidosi absurdas, viltis ir mirtis. Tuomet protas gali išanalizuoti to paprasto ir sykiu subtilaus šokio figūras, prieš jas pailustruodamas ir pats išgyvendamas.